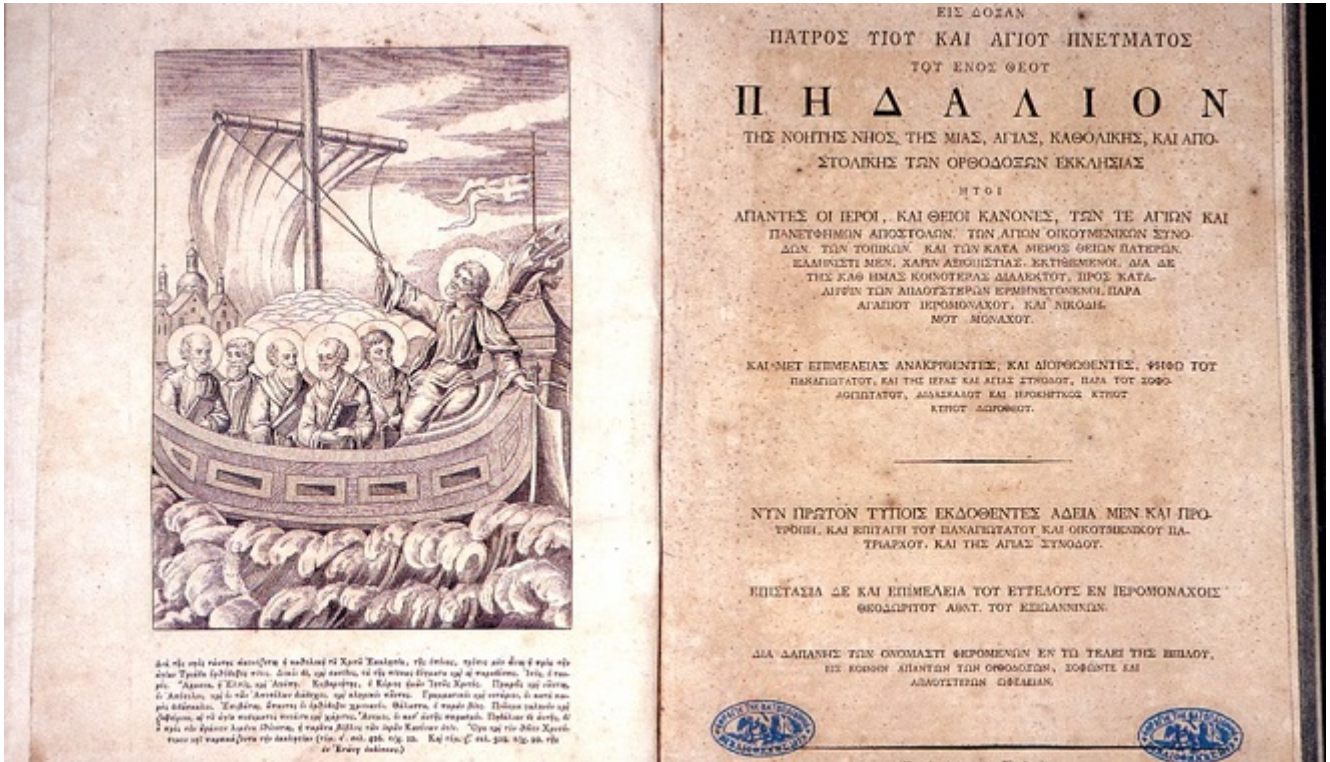

Εκκλησιαστικό και Κανονικό Δίκαιο. Ιστορική Ανασκόπηση

Ορθοδοξία / Κανονικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο

Βασίλειος Γκρίλλας, Θεολόγος, ΜΑ Θεολογίας

Το Κανονικό Δίκαιο είναι τόσο παλιό όσο και η Εκκλησία. Από την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης έχουμε το σύνολο των διατάξεων, που οφείλει ο λαός του Ισραήλ να ακολουθεί κατ' επιταγή του νόμου του Θεού, έτσι όπως παραδόθηκε στο Όρος Σινά στο Μωυσή και σαφώς όπως αναπτύχθηκε μετέπειτα από τους πατριάρχες. Έτσι, διαμορφώνεται ο Νόμος της Παλαιάς Διαθήκης. Στην Καινή Διαθήκη έχουμε την πλήρωση του Νόμου με το κήρυγμα του Ευαγγελίου δια του Χριστού. Ακολουθώντας στην Καινή Διαθήκη, εντοπίζονται διατάξεις μέσω των Αποστόλων, που αναφέρονται στη διοίκηση, στη λατρεία, στη δικαστική εξουσία, στο φιλανθρωπικό έργο και σε άλλες πτυχές της ζωής της Εκκλησίας.

Επισημώς ως επιστήμη το Κανονικό Δίκαιο καλλιεργείται κατά τη δεύτερη κυρίως χιλιετία. Ωστόσο παρουσιάζεται σε ένα περιβάλλον κατάρτισης συλλογών των Ιερών Κανόνων κατά τον 4^ο αιώνα. Στις αρχές του 6^{ου} αιώνα εμφανίζεται μια

πλήρης σειρά των Ιερών Κανόνων, που οφείλεται στον Στέφανο τον Εφέσιο με το έργο του «Κανονική Σύνοψις». Η σημαντικότητα του έργου αυτού είναι μεγάλη, διότι διέπει το Κανονικό Δίκαιο μέχρι σήμερα. Μάλιστα, το έργο αυτό του Στεφάνου Εφεσίου περιλαμβάνεται στο πληρέστερο έργο συλλογής των Θείων και Ιερών Κανόνων που υπάρχει μέχρι σήμερα και είναι «το Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων» των Γ. Ράλλη και Μ. Ποτλή.

Στην πραγματικότητα η καθ' εαυτή επιστημονική απαρχή του Κανονικού Δικαίου εντοπίζεται στον 6^ο αιώνα με τη συλλογή Ιερών Κανόνων από τον Ιωάννη τον Σχολαστικό, ο οποίος αργότερα χρημάτισε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (566-578 μ.Χ). Η αξία του έργου του Ιωάννη του Σχολαστικού έγκειται στην συστηματικότητα συλλογής των Ιερών Κανόνων και στην συστηματική θεματική ταξινόμηση αυτών. Η απόπειρα θεματικής ταξινόμησης των Κανόνων, εγκαινιάστηκε στον λεγόμενο «Νομοκάνονα» του Φωτίου. Στον Νομοκάνονα, επιχειρείται σε δεκατέσσερα τιτλοφορούμενα τμήματα, η κατανομή των ιερών Κανόνων και των Πολιτειακών Νόμων με συστηματική ακρίβεια. Το πιθανότερο είναι ότι ο Νομοκάνων εκδόθηκε από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σέργιο (610-638 μ.Χ.) και αργότερα το 883 μ.Χ επανεκδόθηκε από τον μέγα Φώτιο. Το 920 μ.Χ η Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως, κατανοώντας ότι η συστηματική κατάταξη της ύλης του Νομοκάνονα, καθιστά το έργο εύχρηστο για τις ανάγκες

της Εκκλησίας, επικυρώνει αυτό και έτσι ο Νομοκάνων καθίσταται η επίσημη και θεμελιώδης συλλογή Κανόνων και Νόμων της Εκκλησίας. Στον 6^ο αιώνα δηλαδή, η συλλογή του Ιωάννη Σχολαστικού και του Νομοκάνονα του Φωτίου, παρουσιάζουν την πρώτη επιστημονική προβολή του περιεχομένου του Κανονικού Δικαίου.

Στη δεύτερη μετά Χριστόν χιλιετία και μετά την ίδρυση της νομικής σχολής στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης, εμφανίζεται μία ουσιωδέστερη μορφή καλλιέργειας του Κανονικού Δικαίου, η οποία τακτοποιεί τους Ιερούς Κανόνες, είτε αυτούσια είτε συνοπτικά, συμπεριλαμβανομένων σχολίων και ερμηνείας, κατά το πρότυπο του Ρωμαϊκού Δικαίου. Ο Αλέξιος Αριστινός, διάκονος και νομοφύλακας της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, το 1130 μ.Χ προβαίνει σε μία τέτοια έκδοση. Ακολουθούν στις αρχές του 12^{ου} αιώνα μεγάλοι κανονολόγοι με κύριο τον Ιωάννη Ζωναρά, ο οποίος προβαίνει σε ερμηνευτικό υπομνηματισμό και σχολιασμό όλων των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, που απορρέουν είτε από Τοπικές και Οικουμενικές Συνόδους είτε εκ των Αγίων Πατέρων. Μεγάλη μορφή του Κανονικού Δικαίου εμφανίζεται ο Θεόδωρος Βαλσαμών (+1199 μ.Χ), ο οποίος χρημάτισε Πατριάρχης Αντιοχείας. Το 14^ο αιώνα ο Ματθαίος Βλάσταρις επιχειρεί τη σύνταξη του έργου «*Σύνταγμα Κατά Στοιχείων*», που αποτελεί μια σημαντική Κανονική Συλλογή. Σημαντική, επίσης, μορφή αποτελεί στους επιστήμονες του Κανονικού Δικαίου, ο Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος (1320 - 1383 μ.Χ).

Η πτώση της Κωνσταντινούπολης δημιουργεί σχετικό μαρασμό στην επιστημονική ανάπτυξη της καλλιέργειας του Κανονικού Δικαίου. Ωστόσο δεν εκλείπει η παρουσία Κανονολόγων, οι οποίοι επεξεργάζονται τα δεδομένα του Κανονικού Δικαίου. Το 16^ο αιώνα και ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό, ο Μανουήλ Μαλαξός εκ Ναυπλίου αποδεικνύεται μια σημαντική μορφή Κανονολόγου, ο οποίος συγγράφει «*Νομοκάνονα*», βασιζόμενος τόσο στους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, όσο και στους Πολιτειακούς Νόμους των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου. Το έργο του Μαλαξού αποδεικνύεται το ευρύτερο και πιο διαδεδομένο σύστημα Νομοκανονικού Δικαίου κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, διότι λειτούργησε ως έργο δημώδους εγκυκλοπαιδικής γνώσης. Στα τέλη της τουρκοκρατίας ο Αγάπιος Λεονάρδος και ο Νικόδημος ο Αγιορείτης, το 1800 μ.Χ^[1], συντάσσουν και εκδίδουν το «*Πηδάλιον*» βασισμένοι στην Κανονική συλλογή του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου^[2]. Το «*Πηδάλιον*» είναι γραμμένο σε δημώδη γλώσσα με υπομνηματικούς σχολιασμούς και μέχρι σήμερα αποτελεί την επίσημη συλλογή Κανόνων της Εκκλησίας, κυρίως δε της Ελληνικής Εκκλησίας^[3]. Η μέθοδος που ακολουθείται στη διαπραγμάτευση κάθε κανόνα είναι : στην αρχή προτάσσεται το κείμενο του κανόνα. Στη συνέχεια παρατίθεται η *ερμηνεία* του κανόνα στην απλή νεοελληνική γλώσσα για τους *απλοϊκούς* και *ασόφους*. Ακολουθώντας παραδίδεται με νέα εξ αρχής διατύπωση οι εξηγήσεις του Ιωάννη Ζωναρά, του Θεόδωρου

Βαλαμύνος και του Αλέξιου Αριστεινού. Μάλιστα οι διατυπώσεις αυτών φέρουν την προσωπική σφραγίδα τους[4].

Το «Πηδάλιον» έτυχε στα νεότερα χρόνια αυστηρής κριτικής με την λογική ότι εισάγει στην Ορθόδοξη Εκκλησία το δικανικό πνεύμα της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας και το σχολαστικισμό της Δύσης[5]. Ωστόσο, στην εισαγωγή του έργου - στην ανατύπωση της τρίτης έκδοσης - ο αρχιμανδρίτης Ειρηναίος Δεληδήμου, διακρίνει το πνεύμα της αυστηρότητας του Πηδαλίου και το πνεύμα αγάπης που απορρέει από αυτό μοναδικά, αιτιολογώντας το έργο του Νικοδήμου του Αγιορείτου.

Στην εισαγωγή επιχειρείται επίσης η ανατροπή κάθε θεώρησης που προσδίδει στο έργο κάθε μορφής ακραίο συντηρητισμό. Η κύρια λογική αυτής της θεώρησης για τον Ειρηναίο είναι ότι, ο συντηρητισμός οδηγεί σε περιβάλλοντα στασιμότητας βίου, κάτι που δεν εμφανίζεται στο σύνολο πνεύμα του Πηδαλίου[6]. Έτσι το Πηδάλιον ανήκει στις «επίσημες συλλογές» κανόνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας[7]. Είναι αναμφίβολο ότι ο Νικόδημος ο Αγιορείτης, θεωρείται «ο μεγαλύτερος από τους νεώτερους κανονολόγους»[8]. Το κύρος του έργου του Νικόδημου του Αγιορείτη αναγνωρίζεται εκ της αποδοχής που έτυχε στην Ορθόδοξη Εκκλησία[9], ενώ το κύρος του ίδιου του Νικοδήμου αναγνωρίζεται από την ανακήρυξή του ως

Αγίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας[10].

Σαφώς τόσο το έργο του Πηδαλίου, όσο και το πρόσωπο του συντάκτη, κρίνονται πάντα εντασσόμενα στο περιβάλλον της Εκκλησίας και των όρων της[11]. Αυτό σημαίνει πως, ακόμη κι αν κάποιος εκφράσει διαφορετική άποψη επάνω σε κάποια από τα σχόλια του αγίου Νικοδήμου, ο ρόλος των Ιερών Κανόνων στη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, άσχετα με τη γνώμη οποιουδήποτε ή την κριτική που μπορεί κάποιος να ασκήσει σ' αυτούς, δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί, καθώς έχουν περιβληθεί με «ακατάλυτο» Οικουμενικό κύρος[12].

Η απελευθέρωση δημιουργεί τις συνθήκες της εκ νέου ανάπτυξης του Κανονικού Δικαίου με κύριο αποτέλεσμα το έργο των καθηγητών της Νομικής Σχολής Γ. Ράλλη και Μιχ. Ποτλή, οι οποίοι εκδίδουν το «*το Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των τε Αγίων και πανευφήμων Αποστόλων, και των Ιερών και Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων, των Γ. Ράλλης και Μ. Ποτλής*», κατά τα έτη 1852-1859 μ.Χ. Στο έργο περιλαμβάνονται οι Ιεροί Κανόνες των Αγίων Αποστόλων, των Τοπικών και Οικουμενικών Συνόδων των Αγίων Πατέρων καθώς και οι σημαντικότερες Πατριαρχικές Διατάξεις και οι Κυριότεροι Νόμοι των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων[13].

[Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ](#)

Παραπομπές:

[1] ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΣΑΡΑΝΤΟΣ, (Πρωτοπρ.), «*Κωδικοποίηση των Ιερών Κανόνων*;», *Παρακαταθήκη*, τεύχ. 8, σελ. 14, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο βιογράφος του αγ. Νικοδήμου, ιερομόναχος Ευθύμιος, μαρτυρεί ότι ολόκληρη η εργασία του «*Πηδαλίου*» ανήκει στον Νικόδημο τον Αγιορείτη και πως η συνεργασία με τον Αγάπιο δεν προσέφερε ουσιαστική συγγραφική βοήθεια.

[2] ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΣΑΡΑΝΤΟΣ, (Πρωτοπρ.), «*Κωδικοποίηση των Ιερών Κανόνων*;», *Παρακαταθήκη*, τεύχ. 8, σελ. 16. Για την ολοκλήρωση του «*Πηδαλίου*» χρειάστηκαν τρία χρόνια σκληρής εργασίας στη διάρκεια των οποίων ο Νικόδημος ανέτρεξε στους Κανονικούς ή Νομικούς Πανδέκτες που προϋπήρχαν, μελέτησε σε βάθος όλο το σχετικό υλικό που βρήκε και συμβουλευτήκε τους Πατέρες της εκκλησίας. Συστηματοποίησε σε σχετικές εννοιολογικές ομάδες τους ιερούς κανόνες αφού τους πέρασε από αυστηρή φιλολογική κριτική. Ως συγκεκριμένες πηγές αναφέρονται οι εγκεκριμένες από την Εκκλησία ερμηνείες των ιερών κανόνων του *Ιωάννου Ζωναρά* (12ος αι.), του *Θεοδώρου Βαλαμώνος* (13ος αι.), του *Αλεξίου Αριστηνού* (12ος αι.). Επίσης χρησιμοποίησε το νομοκάνονα του *Ματθαίου Βλαστάρεως* (14ος αι.), τις ερμηνείες των ι. κανόνων στα *Αραβικά του Ιωσήφ του Αιγυπτίου* (14ος αι.) και τα νομοκάνονα του *Ιωάννου του Αντιοχείως*

και Ιωάννου του από σχολαστικών. Πιο πριν είχε υπ' όψη του το έργο «Νομοκάνων» του [ιερού Φωτίου](#) και τη βίβλο *Index graecorum* από τα Λατινικά. Τέλος, θεσπίσματα και νόμοι βασιλέων όπως και πολυάριθμες παραθέσεις από έργα εκκλησιαστικών ανδρών συμπληρώνουν τις επιστημονικές του πηγές.

[3] ΚΟΤΣΩΝΗΣ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, (μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), «Κανονικόν και Εκκλησιαστικόν Δίκαιον», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (Θ.Η.Ε.)*, τόμ. 07, εκδ. Μαρτίνοσ Αθ., Αθήνα 1962-1968, στ. 304: «Προς το τέλος της τουρκοκρατίας, εμφανίζονται δύο εξέχοντες κανονολόγοι ο Αγάπιος Λεονάρδος και ο Νικόδημος ο Αγιορείτης, οι οποίοι [...] συνέταξαν την εν έτει **1800** το πρώτον εις δημώδη γλώσσαν και μετά σχολίων εκδοθείσαν συλλογήν των Ιερών Κανόνων, την γνωστήν υπό το όνομα «Πηδάλιον», η οποία θεωρείται ως επίσημος συλλογή της Ελληνικής Εκκλησίας.»

[4] ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, (Μητρ. Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας Παύλος), «Η κανονική συλλογή Πηδάλιον» Τομος: *Χαριστείον Σεραφείμ Τίκα*, Θεσσαλονίκη 1984, σελ.161-162.

[5] ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, *Ορθοδοξία και Δύση στη νεώτερη Ελλάδα*, Δόμος, Αθήνα 2003, σελ. 204-206: Ο καθ. Γιανναράς αναφερόμενος στο περιεχόμενο του έργου κάνει αναφορά για την «λογική της δικανικής θεολογίας των Δυτικών, που προϋποθέτει νομικές κωδικοποιήσεις για ευκολότερη αντικειμενική προσμέτρηση της ενοχής και των συνεπειών της» και θεωρεί «μάλλον αναπόφευκτο, ένα συνεχώς και μεγαλύτερο πλήθος ανθρώπων να διαρρηγνύει τη σχέση του με την Εκκλησία, ύστερα από μία και μόνη έστω εμπειρία τραυματικής εξομολόγησης με τις προδιαγραφές της δικανικής συναλλαγής».

[6] Πηδάλιον, σελ. ιη'-ιθ', όπου και αναφέρει σχετικά: «Το αυστηρόν πνεύμα, το οποίον διέπει τας ερμηνείας και τα σχόλια του Αγίου Νικόδημου εις τους Κανόνας, δημιουργεί εις πολλούς το αίσθημα ότι το Πηδάλιον εκφράζει ένα ακραίον συντηρητισμόν, ο οποίος τυραννεί τον άνθρωπον και τον καταδικάζει εις παθητικήν στασιμότητα [...] πρέπει εξ αρχής να διακρίνωμεν την διαφοράν μεταξύ συντηρητισμού αφ' ενός και αγάπης προς την Ορθόδοξον Παράδοσιν αφ' έτερου [...] η αγάπη προς την Ορθόδοξον Παράδοσιν είναι κάτι πολύ διαφορετικόν. Είναι έρωσ προς ό,τι ωραίον, γνήσιον, αληθινόν και αιώνιον [...] Ακριβώς αυτή η αγάπη της Ορθοδόξου Παραδόσεως, σφοδρός έρωσ Ορθοδοξίας, συνέιχε τον Άγιον Νικόδημον και τον ωδήγησεν εις αγώνας διά πράγματα αληθώς επαναστατικά δια την εποχήν του, όπως ήσαν η συνεχής θεία Μετάληψις και η μετάφρασις και διάδοσις Ιερών κειμένων εις την γλώσσαν του λαού [...] Είναι βεβαίως αυστηρόν και ασκητικόν το πνεύμα του Πηδαλίου. Όμως η αυστηρότης αυτή δεν προέρχεται εκ σκληρότητος και απανθρωπιάς. Πηγάζει ακριβώς εξ αγάπης προς τον άνθρωπον, εις τον οποίον αποκαλύπτει την οδόν της τελειότητος [...] διαρκής υπόμνησις της θείας προτροπής: «Εσεσθε ούν υμείς τέλειοι, ώσπερ ο πατήρ υμών ο εν τοις ουρανοίς τέλειος εστί» (Ματθ. ε' 48). Ο Άγιος Νικόδημος, όπως όλοι οι Άγιοι όλων των εποχών, εφλέγετο υπό του πόθου της τελειότητος. Όμως η πρόσκλησις προς την τελειότητα, την οποίαν μας απευθύνει δια του Πηδαλίου, δεν ευρίσκει ευκόλως ανταπόκρισιν. Ο άνθρωπος [...] βλέπει τον δρόμον των Αγίων ως αβάστακτον [...] Προτρέπων ο Άγιος όλους τους Χριστιανούς να τηρούν την ακρίβειαν των ιερών Κανόνων, εγνώριζε βεβαίως πόσον τούτο είναι δύσκολον εξ αιτίας των ανθρωπίνων αδυναμιών [...] Δεν παρεσύρθη εν τούτοις εις προσωπικάς επιθέσεις και δημοσίας καταδίκας των παραβατών [...] παρεκάλει τουλάχιστον να μη εμποδίζωνται εις την τήρησιν της ακριβείας, όσοι την επιθυμούν. Διά τους άλλους, ας

επεκράτει η οικονομία, η οποία ανέκαθεν συγκαταβατικώς εφηρμόζετο εν τη Ορθοδοξία. Ο ίδιος γράφει: «δύω είδη κυβερνήσεως ευρίσκονται εν τη του Χριστού Αγία Εκκλησία και το μεν πρώτον είδος, ονομάζεται Ακρίβεια, το δε άλλο, ονομάζεται Οικονομία, και συγκατάβασις». Και διευκρινίζει (σελ. ιε'): «Εκείνος βεβαίως, ο οποίος δεν ενδιαφέρεται δια την διόρθωσιν του εαυτού του, αλλά δια τον έλεγchon μόνον των άλλων, δύναται, εάν θέλη, να αναζητά και να ανευρίσκη εντός του Πηδαλίου Ιερούς Κανόνας, επί τη βάσει των οποίων θα καταδικάζη τους αδελφούς του διά κανονικά παραπτώματα. Όποιος όμως με ειλικρινή διάθεσιν μελετήση ολόκληρον το Πηδάλιον, θα ανακάλυψη πλήθος ιδικών του παραπτωμάτων, θα οδηγηθή εις βαθείαν ταπείνωσιν [...] θα δυσκολεύεται πλέον να κατακρίνη τον αδελφόν του και θα επικαλήται το έλεος του Θεού και την βοήθειάν Του».

[7] ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Ι. ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, *Κώδικας Ιερών Κανόνων*, έκδ. Γ', Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 11.

[8] ΜΠΟΥΜΗΣ Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, *Κανονικόν Δίκαιον*, Γρηγόρης, Αθήνα ³2002, σελ. 22, βλ. και υποσ. 23.

[9] ΤΣΑΜΗΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, (ανατύπωση Α' έκδ. 1983), Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 20

[10] ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις'*, β' ανατύπ., Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 155.

[11] ΚΡΙΚΩΝΗΣ Θ. ΧΡΙΣΤΟΣ, *Η Αυθεντία της Εκκλησίας, το Κύρος της Παραδόσεως της και η Διδασκαλία των Πατέρων*, Univercity Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 271-272.

[12] ΦΕΙΔΑΣ ΒΛΑΣΙΟΣ, *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα*, τόμ. 32, όπου και αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Αποτελούν βασικά κείμενα της όλης εκκλησιαστικής παράδοσης και θεωρούνται κριτήρια τόσο για τον έλεγχο της αυθεντικότητας κάθε νέας μορφής στην οργάνωση και την εκκλησιαστική τάξη όσο και για τη συστηματική καταγραφή τού Κανονικού Δικαίου της Εκκλησίας. Η κατοχύρωση όλων των ιερών κανόνων από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο του Τρούλλου (692) επιβεβαίωσε το ακατάλυτο κύρος του πνεύματος τους το οποίο λειτουργεί ως κριτήριο συνέχειας και ανανέωσης στην κανονική παράδοση της Εκκλησίας. Το γράμμα των ιερών κανόνων συνδέεται με τις ιστορικές συνθήκες της εποχής κατά την οποία θεσπίστηκαν οι κανόνες αυτοί, αλλά καταγράφουν το διαρκές είναι στο συνεχές γίνεσθαι της εκκλησιαστικής παράδοσης».

[13] ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «*Οικουμενικόν Πατριαρχείον*», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (Θ.Η.Ε.)*, τόμ. 9, στ. 776.

<http://bit.ly/2R2nI5X>